

Мистецтво

КОНДРАТОВА Л.Г.

«МИСТЕЦТВО»

підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів

УДК (075.3)
ББК я72
К 64

Кондратова Л.Г.

К 64 Мистецтво : підручник для 8 кл. загальноосвіт.
навч. закл. / Л.Г. Кондратова. — Тернопіль : Навчальна
книга — Богдан, 2016. — _____ с. : іл.

ISBN 978-966-10-

УДК ____ (075.3)
ББК _____ я72

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-_____

© Кондратова Л.Г., 2016
© Навчальна книга – Богдан, 2016

Дорогі восьмикласники!

Запрошую вас у незвичайну подорож, яку допоможе здійснити цей підручник. Він поведе вас у чарівний світ прекрасного, створений працею видатних художників, архітекторів, музикантів, літераторів минулих століть.

Мистецькі твори, втілені у словах, звуках, фарбах, мармурі й граніті, є своєрідним літописом розвитку людства. Аби краще читати цей літопис, потрібно хоча б у загальних рисах знати історію художньої культури, розбиратися в особливостях кожного виду мистецтва, у його художній мові, засобах виразності.

Звичайно, обсяг навчального видання не дозволяє вмістити весь колосальний матеріал з історії мистецтва, тому нам довелось вибрати найбільш суттєве й необхідне. На сторінках даного підручника ви знайдете відомості про такі художні стилі й напрями, як античний, візантійський, романський, готичний, ренесанс, бароко, рококо, класицизм, романтизм, реалізм. Ви навчитеся сприймати, порівнювати й інтерпретувати твори різних видів мистецтва певного стилю чи напрями, використовувати спеціальну термінологію в процесі колективних обговорень мистецьких явищ або для висловлення особистісно-ціннісного ставлення до них.

Здобуті знання та вміння ви будете з успіхом застосовувати як в індивідуальній художньо-творчій діяльності, так і під час роботи над груповими й колективними мистецькими проектами. Цього навчального року ви працюватимете над створенням макетів архітектурних споруд, виконуватимете живописні та графічні композиції в різних художніх стилях, а також матимете унікальну можливість спробувати свої сили в театралізаціях, присвячених мистецтву тієї чи іншої епохи. Окрім того, ви навчитеся самостійно знаходити і використовувати у своїй діяльності енциклопедичні, мистецтвознавчі та музейні матеріали, що допоможуть вам стати обізнаними у сфері художніх стилів та напрямів мистецтва минулого.

Бажаю вам приємних зустрічей із прекрасним!

Автор

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Поміркуйте

**Творче
завдання**

Запам'ятайте

**Теорія
мистецтва**

**Сходишки
пізнання**

**Підсумовуємо
вивчене**

**Виконайте
вдома**

МИСТЕЦТВО В КУЛЬТУРІ МИНУЛОГО

ТЕМА 1. СТИЛІ ТА НАПРЯМИ МИСТЕЦТВА:
античний, візантійський, романський,
готика, ренесанс

ТЕМА 2. СТИЛІ ТА НАПРЯМИ МИСТЕЦТВА:
бароко, рококо, класицизм, романтизм,
реалізм

§ 1. СТИЛЬ У МИСТЕЦТВІ

Мистецтво як особливий вид людської діяльності зародилося ще в добу палеоліту. Наші печерні предки, незважаючи на щоденну сувору боротьбу за виживання, захоплювалися красою довкілля, багатством та різноманітністю природних форм і намагалися відтворити їх у рисунках доступними засобами. Давні художники використовували гострі камінці для продряпування на скелях або вуглинка від вогнища, природні мінеральні фарби для контурних чи силуетних зображень тварин на стінах печер. Фарбу наносили пальцями або примітивними пензлями (жмут вовни, пучок трави). Пізніше в наскельних малюнках почали з'являтися зображення людей, сюжетні композиції — зокрема, сцени полювання. Із глибини віків до нас дійшли й висічені з каменю скульптури тварин, рельєфи, гравюри на кістках і рогах упольованих звірів.

*Наскельний малюнок у печері Шові.
Франція*

*Ритуальний танок. Наскельний
малюнок епохи бронзи. Швеція*

Окрім цього, стародавні люди знаходили час для ритуальних співів і танців, основу яких складали рухи, що імітували поведінку тварин, мисливські та військові вправи. Подібні заняття для наших предків були водночас і магічним обрядом, і актом пізнання, і засобом передачі досвіду та згуртування колективу.

Минули тисячоліття. Виникли стародавні цивілізації з достатньо високим рівнем економічного, політичного і культурного розвитку. Колосального значення набули природничі науки, філософія; настав період справжнього розквіту мистецтва.

Із плином часу вслід за соціальними змінами змінювались предмети і способи зображення, характер і стиль мистецтва, однак на всіх етапах історії людства мистецтво завжди відіграло надзвичайно важливу роль.

Мистецтво — це естетичне пізнання світу в процесі художньої творчості як особливого виду людської діяльності, що відображує дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних ідеалів прекрасного.

Пригадайте, що вам відомо про мистецькі стилі та напрями з уроків музичного та образотворчого мистецтва.

Усю історію мистецтва розподіляють на великі часові періоди — епохи, у кожній з яких склався певний мистецький стиль чи напрям. Розгляньте схему, що ілюструє етапи розвитку мистецтва в культурі минулого.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА

МИСТЕЦТВО ПЕРВІСНОЇ ДОБИ	Первісне мистецтво	
МИСТЕЦТВО СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ	Мистецтво Стародавнього Єгипту	
	Античне мистецтво (мистецтво Стародавньої Греції та Стародавнього Риму)	Античний стиль
МИСТЕЦТВО ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	Мистецтво Візантії	Візантійський стиль
	Романське мистецтво	Романський стиль
	Готичне мистецтво	Готичний стиль
МИСТЕЦТВО РЕНЕСАНСУ	Мистецтво доби Відродження в Італії, Північне Відродження	Стиль ренесанс
МИСТЕЦТВО ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА	Мистецтво XVII — XVIII ст.	Стиль бароко
		Стиль рококо
		Стиль класицизм
МИСТЕЦТВО XIX СТОЛІТТЯ	Мистецтво першої половини XIX ст.	Стиль романтизм
	Мистецтво другої половини XIX ст.	Стиль реалізм
МИСТЕЦТВО XX СТОЛІТТЯ		

Термін «стиль», що вперше з'явився в добу античності, зараз належить до найбільш дискусійних питань у мистецтвознавстві. Це поняття є центральним в історії мистецтва і поширюється на інші види людської діяльності, перетворюючись в одну з найважливіших категорій культури в цілому. У наш час стилем називають також спосіб життя, манеру поводитися, одягатися, методи і прийоми роботи, наприклад: стиль спілкування, стиль одягу, стиль керівництва тощо.

Стиль у мистецтві — це форма художнього самовизначення епохи, регіону, нації, соціальної або творчої групи чи окремої особистості. Поняття «художній стиль» розглядають у комплексі з поняттями «художня епоха», «художній напрям» та ін.

Художню епоху визначають як конкретно-історичний етап розвитку мистецтва, сформований у певну суспільно-історичну добу. Художня епоха включає **художні напрями**, кожен з яких охоплює єдність світогляду, естетичних поглядів, шляхів відображення життя і пов'язаний з тим чи іншим творчим методом та художнім стилем. Напряму у мистецтві не виключає глибокої відмінності творчих індивідуальностей.

Стиль у мистецтві — це мова мистецтва: сукупність художніх засобів і прийомів, характерних для мистецтва певних країн певного історичного періоду, напряму або індивідуальної манери художника.

В основі будь-якого стилю лежить історично й соціально зумовлена спільність ідейно-художніх принципів, що об'єднує твори майстрів, які працювали в різних видах та жанрах мистецтва. Тому наше знайомство з мистецькими стилями відбуватиметься через вивчення особливостей основних видів мистецтва, твори яких складають світову культурну спадщину.

За способом утілення художнього образу розрізняють **просторові мистецтва** (архітектура, скульптура, живопис, графіка, фотомистецтво, декоративно-прикладне мистецтво, дизайн); **часові мистецтва** (музика, література); **просторово-часові**, або синтетичні (кіномистецтво, театральне мистецтво, хореографія, циркове мистецтво тощо).

Види мистецтва — це форми творчої діяльності, що склалися історично як відображення багатогранності реального світу і проявляються в різноманітності способів та засобів художньо-образного відтворення й естетичного сприйняття.

Кожен вид мистецтва розкриває сутність життя, високі етичні ідеали за допомогою певних художніх засобів. Ви вже знаєте, що естетичне відтворення світу в літературі відбувається через слово; в музиці — через звуки та інтонації; у живописі — через кольори та їх відтінки; у скульптурі й архітектурі — через пластичні матеріали, об'ємно-просторові форми; у графіці — через лінії, штрихи, плями, тон; у театрі й кіно — через слово, міміку, жести акторів; у хореографії — через рухи, пластику танцівників тощо.

Розгляньте ілюстрації. Які види мистецтва на них зображено? Обґрунтуйте свою думку.

*Вестмінстерське
абатство.
Лондон*

*В. Васнецов.
«Три богатирі»*

*М. Манізер.
Пам'ятник
Т. Шевченку в Києві*

Лондонський симфонічний оркестр

Версальський парк. Франція

Предметами зображення в мистецтві є природні об'єкти, внутрішній світ людини, її почуття, важливі для неї події особистого чи суспільного життя, побут, традиції тощо, а специфічною формою відображення дійсності — **художній образ**, який виявляє загальне через конкретне, індивідуальне. Тобто, митець творчо переосмислює дійсність і, використовуючи художню мову, способи зображення та засоби виразності того чи іншого виду мистецтва, передає свої думки, враження й переживання в художньому творі.

Художній образ — це властива мистецтву форма відображення реальності крізь призму світосприйняття митця, його естетичних поглядів і ставлення до життя. Саме тому художній образ завжди конкретний, суб'єктивний, унікальний та емоційний.

У кожному виді мистецтва серед представників творчої спільноти є справжні майстри, творчість яких вирізняється яскравими, самобутніми рисами. У такому випадку говорять про індивідуальний стиль митця.

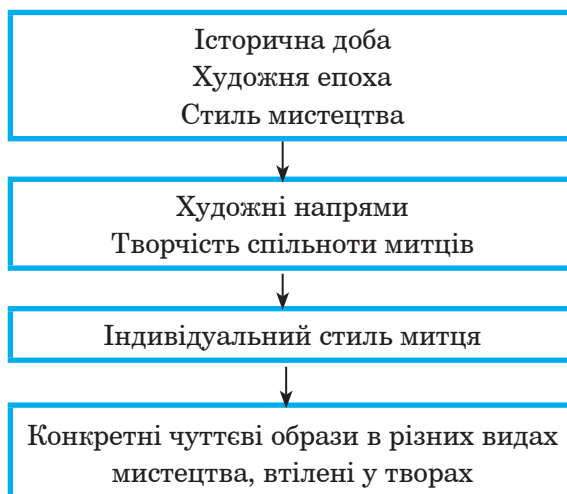

Індивідуальний стиль митця віддзеркалює його характерну авторську манеру, в основі якої — особливості сприймання навколишнього світу, творча фантазія, талант і майстерність.

В історії мистецтва є безліч прикладів індивідуальних авторських стилів. За кількома мотивами ми розпізнаємо музику В. Моцарта або М. Скорика; достатньо невеликих фрагментів живописних творів, аби визначити стиль Р. Рембрандта, Леонардо да Вінчі, І. Репіна та ін.

Розгляньте схему. Поясніть, як ви розумієте зміст поняття «стиль».

Розгляньте репродукцію відомого твору Леонардо да Вінчі «Пані з горностаєм». Охарактеризуйте індивідуальний стиль митця за питаннями (с. 11).

Чимало мистецтвознавців вважають, що на картині зображена Чечилія Галлерані, з якою художник познайомився в домі свого покровителя — міланського герцога Людовіко Сфорца.

Імовірно, портрет був написаний в 1489 – 1490 роках. На ньому зображена тендітна дівчина, на руках якої покійно сидить маленький пухнастий звірок.

Цією картиною, на думку дослідника К. Педретті, Леонардо да Вінчі започаткував традицію портретів п'ятнадцятого століття. Художник намалював не профіль моделі, а зображення в три чверті повороту вліво, що допомогло йому досягти ефекту природності, фіксації однієї миті.

Загалом, робота викликає піднесені почуття. Ніжний овал обличчя, проникливий погляд великих, красивих очей, ледь помітна усмішка в куточках вуст — усе це підкреслює не лише зовнішню привабливість, а й красу душі юної моделі.

Леонардо да Вінчі.
«Пані з горностаєм»

1. Опишіть колірну гаму картини. Які кольори на ній переважають: теплі чи холодні? споріднені чи контрастні?
2. Чи вдалося художникові передати характер і настрої своєї моделі?
3. Якими засобами він зміг досягти цього?
4. Які особливості індивідуального стилю митця відчуються в портреті?

- Поясніть, як ви розумієте поняття «стиль у мистецтві». Наведіть приклади стилів різних історичних епох.
- Що означають поняття «художня епоха», «художній напрям»?
- Які види мистецтва вам відомі? Розкажіть, яким видом мистецтва ви захоплюєтесь найбільше та в якому з них маєте власні здобутки.
- Дайте визначення поняттю «художній образ». Поміркуйте, яким чином художні образи допомагають нам зрозуміти особливості певного стилю мистецтва.
- Що таке індивідуальний стиль митця? Наведіть приклади.

Перегляньте зображення світових шедеврів, створених у різні історичні епохи. Складіть схему «Стилі в мистецтві» та доповніть її назвами найвідоміших мистецьких творів, обов'язково вказавши прізвища авторів.

§ 2. АНТИЧНИЙ СТИЛЬ

В історії світового мистецтва антична культура посідає особливе місце. Архітектура, скульптура, живопис, література, драматургія, філософія Стародавньої Греції та Стародавнього Риму стали першоджерелом і поштовхом до розвитку багатьох мистецьких процесів в історії людства. Античне мистецтво, що вперше по-справжньому відкрило й оспівало людину як прекрасне й досконале творіння природи, надовго зберегло значення взірця і багато в чому залишилося неперевершеним і недосяжним.

Цікаво, що термін «античність» (від лат. *antiquus* — *прадавній*) з'явився лише у XV ст. в Італії. Його було введено для визначення найдавнішої з-поміж досліджених на той час культур — культури Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Ці рабовласницькі суспільства, що розвивалися в Середземномор'ї, Причорномор'ї та на суміжних територіях у період з I тис. до н. е. до середини V ст., стали носіями найбільш близьких до сучасної європейської традиції культурних цінностей.

ДОАНТИЧНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У III—II тис. до н. е. в Східному Середземномор'ї існувала **егейська цивілізація**, яка передувала культурі античності. Це була епоха розквіту морської держави на Криті — Мінойського царства. На місці його столиці — міста Кносса — вчені розкопали руїни величного палацу, який у давньогрецьких міфах названий Лабіринтом.

Руїни палацу, м. Кносс

Даний період представлений критською, або мінойською та мікенською культурами, центрами яких були палаци (Кносс, Фест) і фортеці (Мікени, Афіни). Високого розквіту досягли монументальна архітектура, ваопис, мистецтво рельєфної обробки виробів з металу та фресковий живопис.

Розвиток критської культури обірвала природна катастрофа — виверження вулкана на острові Фера, що розташований неподалік від Криту. Скориставшись нагодою, у XIV ст. до н. е. Крит захопили греки-ахейці. Свої поселення ахейці влаштовували на високих пагорбах, оточуючи їх кільцем міцних фортечних мурів. Особливо вражають збережені до наших днів стіни Мікен і Тиринфа, складені насухо з величезних кам'яних брил. Згодом такий тип поселень отримав назву **акрополь**, тобто «верхнє місто», а палаци мікенських царів стали образами еллінських храмів.

Останнім тріумфом царств мікенської культури, які об'єдналися для походу на Трою, стала Троянська війна. У середині XII ст. до н. е. ці території були завойовані племенами греків-дорійців, із приходом яких завершується історія егейської цивілізації й починається історія античності.

АНТИЧНА КУЛЬТУРА

Фундаторами античної культури були стародавні греки, які називали себе **еллінами**, а свою країну — **Елладою**. Спочатку ця назва стосувалася лише материкової Греції, та згодом вона поширилася і на прилеглі архіпелаги й окремі області Малої Азії.

Елліни були талановитим і життєрадісним народом. Вони любили музику, танці, спорт; заклали основи філософії та багатьох наук, створили театр, започаткували чимало архітектурних прийомів і літературних жанрів, залишили нащадкам високохудожні твори скульптури. Ми донині зачитуємось чудовими легендами про богів та героїв — давньогрецькими міфами, у яких відображені знання та уявлення еллінів про навколишній світ.

У II ст. до н. е. територія Греції увійшла до складу Римської імперії, і в античній культурі почалася нова епоха.

Розгляньте схему та запам'ятайте основні етапи розвитку культури античності.

ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ АНТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	ГОМЕРІВСЬКА ЕПОХА XI — VIII ст. до н. е.
	АРХАЇЧНА ЕПОХА VII — VI ст. до н. е.
	ЕПОХА КЛАСИКИ V — IV ст. до н. е.
	ЕПОХА ЕЛЛІНІЗМУ III — I ст. до н. е.
	ЕПОХА РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ I — серед. V ст.

Гомерівська епоха отримала таку назву тому, що літературним джерелом для її вивчення є поеми «Іліада» та «Одіссея», авторство яких приписують **Гомеру** (VIII ст. до н. е.). Цей період характеризується загальним занепадом культури, втратою писемності та деяких ремесел. Матеріальні цінності майже не збереглися через руйнацію і загибель багатьох міст унаслідок воєн.

Період архаїки відзначається розвитком полісного устрою і колонізацією Середземномор'я та Причорномор'я. Саме в цю добу формуються основи давньогрецької міфології та епосу, зароджується наука й філософія, театр і драматургія, відроджується писемність, з'являється музичний запис та лірична поезія, представлена творчістю **Гесіода** і **Сафо**, складаються сприятливі передумови для блискучого розквіту архітектури й образотворчого мистецтва.

Епоха класики — час високого злету культури, вагомих досягнень у науці, літературі, філософії, мистецтві. В цей період жили й творили видатні філософи **Сократ**, **Платон** та **Арістотель**, «батько історії» **Геродот**, засновник європейської медицини **Гіппократ**, талановиті скульптори **Фідій**, **Мірон**, **Поліклет**. Театральне мистецтво було представлене блискучим комедіографом **Арістофаном** та «безсмертною тріадою» трагіків — **Есхілом**, **Софоклом**, **Евріпідом**.

Афінський Акрополь

Найбільш довершеним архітектурним ансамблем класичної епохи є **Афінський Акрополь**, споруджений на скелі висотою 156 м над рівнем моря у другій половині V ст. до н. е. Ініціював будівництво афінський державний діяч Перикл, а керував роботами Фідій. До найвідоміших споруд комплексу належать храми Ніки Аптерос, Парфенон, Ерехтейон і велична колонада Пропілей. Із 1987 року Афінський Акрополь визнано об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО. З плином часу виникла потреба збільшити площу для збереження старожитностей, знайдених у результаті низки наукових досліджень. Тому в 2009 році в Афінах було відкрито новий Музей Акрополя.

Епоха еллінізму починається з підкорення грецьких полісів Македонським царством і з великого Східного походу Олександра Македонського. Для цього періоду характерний синтез еллінської та східної культур, накопичення знань у різних галузях науки. Головними культурними центрами стають Александрія Єгипетська, Пергам та острів Родос. Видатними скульпторами доби еллінізму були **Пракситель**, **Скопас** та **Лісіпп**, а найвизначнішим письменником — **Менандр**.

Завершальним періодом античності є **епоха панування Риму** в Середземномор'ї. Римська культура не копіювала грецьку, а розвивала, поглиблювала її досягнення і привносила свої національні риси: практицизм, дисциплінованість, динамізм, традиціоналізм. Справжньою технічною революцією в будівництві стало застосування бетон-

но-цегляної системи, що зумовило розквіт архітектури. Завдяки творчості славетних майстрів поезії **Овідія**, **Горація** та **Вергілія**, який подарував світові «Енеїду», цю добу називають «золотим віком» римської літератури. Великої популярності набули твори істориків **Лівія** і **Тацита**. Важливу роль у тогочасній культурі відіграла нова релігія — християнство.

У 476 р. Рим захопили племена варварів. Могутня держава відійшла в історію, а її культура повільно трансформувалася в середньовічну.

Розгляньте ілюстрації. До яких видів мистецтва належать зображені шедеври античності? Поміркуйте, які особливості цих творів можна побачити серед матеріальних цінностей сучасної культури.

Давньогрецький театр

Колізей. Рим

Лаєровий вінок, золото

Давньогрецький вазопис

Афродіта Мілоська

СТИЛЬ АНТИЧНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Перш ніж розглянути особливості стилю античної архітектури, пригадаймо, яке мистецтво називають архітектурою і на які види його поділяють.

Архітектура, або зодчество — мистецтво проектування, зведення та художнього оздоблення споруд, що формують просторове середовище для життя й діяльності людини. Архітектурою називають також окремі будівлі та їх ансамблі, площі й проспекти, парки і стадіони, селища й цілі міста.

Засобами художньої виразності архітектури є **форма** (зовнішній вигляд об'єкта), **композиція** (сукупність складових частин, найважливіших елементів), **пропорції** (співвідношення складових частин між собою), **ритм** (чергування композиційних елементів), **фактура** (характер поверхні, використані матеріали), **колір** і **декор** фасадів та архітектурної форми в цілому.

Споруди, яким притаманна художньо-образна форма, називають **творами архітектури, або шедеврами зодчества**. Вони привертають до себе увагу красою, довершеністю, надовго запам'ятовуються. Пам'ятки архітектури охороняються законами кожної держави.

ВИДИ АРХІТЕКТУРИ

Архітектура об'ємних споруд
включає житлові будинки, громадські будівлі, промислові споруди

Ландшафтна архітектура
пов'язана з організацією садово-паркового простору (парки, альтанки, містки тощо)

Містобудування
охоплює створення нових міст і селищ та реконструкцію старих міських районів

Про мистецтво античних зодчих можна судити з тих небагатьох руїн величних храмів, театрів та інших громадських будівель, які збереглися до наших днів. Стародавні майстри зводили споруди з каменю та білого мармуру, прагнучи, щоб їхні творіння викликали в людей піднесені почуття.

Уперше в історії будівництва еллінські зодчі розробили строго продуману й логічно обґрунтовану систему співвідношень між частинами споруди, встановили правила художнього оздоблення зовнішньої форми конструкцій, визначили порядок розміщення деталей та їх розміри. Ця система отримала назву **архітектурний ордер** (від лат. ordo — *лад, порядок*).

Майстри Стародавньої Греції використовували три ордери — **доричний**, **іонічний** і **коринфський**. Перший з них вирізнявся простими і строгими формами; для двох інших характерними були стрункість пропорцій і підвищена декоративність.

Усі три ордери, хоча й були створені в різний час і в різних місцях, мають однакові основні елементи: вертикальні колони, увінчані скульптурними прикрасами — **капітелями**, на які спирається горизонтальний пояс — **антаблемент**. Антаблемент розділений на різні за шириною смуги: **архітрав**, прикрашений барельєфами **фриз** та **карниз**.

Із торця споруди дах закриває трикутна площина — **фронтон**.

Належність споруди до того чи іншого архітектурного ордера визначають за капітелями. У добу античності лаконічний, монументальний доричний ордер асоціювали з мужністю і вважали його «чоловічим», а витончений, вишукано оздоблений іонічний — «жіночим». Коринфський ордер, що був пізнішою модифікацією іонічного та відрізнявся від нього лише розкішним декором верхньої частини колони, називали «дівочим».

Розгляньте ілюстрації. Опишіть характерні особливості капітелей зображених колон. Об'єднайтесь у пари та виконайте простим олівцем ескіз: а) одного з ордерів; б) давньогрецького палацу, використавши ескіз ордера, створений напарником.

Доричний ордер

Іонічний ордер

Коринфський ордер

ШЕДЕВРИ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Найважливішою громадською спорудою в Стародавній Греції був храм, присвячений одному з богів Олімпу. Побудований у центрі акро-

поля чи міської площі, храм був не лише культовою спорудою, а й осередком найважливіших подій суспільного життя, сховищем скарбниці поліса, його головною державною святинею. Класичний храм найчастіше мав вигляд прямокутника, оточеного з усіх боків колонадою.

Архітектура ранніх грецьких храмів, до яких належать два **храми богині Гери** (серед. VI ст. до н. е. і серед. V ст. до н. е.) в Пестумі, вирізнялася масивністю, величною суворістю. Таке враження створювалось завдяки приземистим доричним колонам, розміщеним доволі близько одна від одної. Загальний вигляд цих монументальних споруд, строгі пропорції та чіткий ритм колонади підкреслювали велич міста-держави, непорушність суспільного порядку.

Храм богині Гери в Пестумі (V ст. до н. е.)

Із плином часу пропорції змінюються: колони стають стрункішими, відстані між ними збільшуються, а капітелі зменшуються. Завдяки цьому споруди здаються легшими, ніби наповненими світлом і повітрям. Саме такі враження викликає головний храм Афінівського Акрополя — біломармуровий **Парфенон** — храм Афіни Парфенос (Діви). Секрет цієї будівлі, у якій вдало поєднані доричний та іонічний ордери, криється у винятковій ритмічності та пропорційності частин. Храм, споруджений давньогрецькими зодчими **Іктином** і **Каллікратом** у V ст. до н. е., вражає донині. Цікаво, що колір мармуру змінюється від сніжно-білого до насичено бежевого — залежно від погоди, пори року й навіть частини доби.

Парфенон — храм Афіни Парфенос

Храм Ерехтейон (кін. V ст. до н. е.) — унікальна пам'ятка античної архітектури завдяки асиметричності планування та знаменитим *каріатидам* — мармуровим статуям дівчат, що виконують роль колон. Східна частина цієї будівлі, спорудженої в іонічному стилі, була присвячена богині Афіні, а західна — Посейдону й афінському царю Ерехтею, на честь якого храм і отримав свою назву.

Храм Ніки Аптерос (Безкрилої), збудований зодчим Каллікратом наприкінці V ст. до н. е., належить до іонічного ордера. Це найменша за розмірами споруда Афінського Акрополя. Витонченість ліній, легкість і пропорційність форм створюють відчуття польоту. Храм дуже постраждав від воєнних дій у різні епохи. Лише в 2000 р., використовуючи всі знайдені фрагменти, його вдалося ретельно відреставрувати.

Храм Ерехтейон. Афіни

Храм Ніки Аптерос. Афіни

МІСТОБУДУВАННЯ У СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Видатним досягненням архітектури класичної епохи стала система регулярного планування міст, розроблена містобудівником **Гіпподамом**. Характерними рисами цієї системи було розмежування міста паралельними і перпендикулярними вулицями на громадські, храмові та приватні квартали, а також поділ житлових кварталів на зони для різних прошарків суспільства: ремісників, землеробів, воїнів та ін. Свою ідею Гіпподам уперше втілював під час перебудови Пірея — великої військової й торговельної гавані Афін. Пізніше цю систему в модернізованому вигляді з успіхом застосовували у Стародавньому Римі та при будівництві нових міст у Європі й Америці.

План Пірея

Зодчество епохи еллінізму вирізняло прагнення до освоєння величезних відкритих просторів, до ефекту грандіозності. У той час менше уваги приділяли храмам, зате зводили величні архітектурні ансамблі, для яких були характерні узгодженість будівель між собою та із навколишнім ландшафтом, симетричність і фронтальність композицій.

У центральній частині міста споруджували амфітеатри просто неба, громадські будівлі, палаци. Уздовж головної вулиці простягалася широка колонада для прогулянок. На околицях розбивали парки і будували стадіони. В елліністичну добу почали зводити дво- і триповерхові житлові будинки. Метою життя заможних містян стала розкіш; в архітектурі змішували різні стилі.

У цей період з'явилися й нові типи споруд: *бібліотеки, мусейони* (прообрази музеїв), великі інженерні будівлі. Прикладом може служити **Фароський маяк** в Александрії (заввишки 120 — 140 метрів), що височів біля входу в гавань і під час негоди вказував морякам дорогу. Фароський маяк простояв півтори тисячі років і вважався одним із семи чудес світу.

АРХІТЕКТУРА СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Стародавній Рим в епоху своєї найвищої могутності — величезна імперія, що підкорила чимало країн і народів. Тому ідея сильної, непорушної держави пронизувала всі сфери життя і знаходила відображення в різних видах мистецтва.

Архітектура цього періоду вражає грандіозністю і майстерністю стародавніх інженерів. На відміну від греків, римляни зводили споруди в основному з бетону: кам'яну або цегляну оболонку заливали сумішшю вапна і щебеню. Ця маса тверднула й перетворювала будівлю на суцільний моноліт. Бетон мав суттєві переваги над природним каменем, тому обсяги будівництва в Римській імперії значно зросли. У містах масово споруджували три- — п'ятиповерхові житлові будинки — **інсули**, що часто були згруповані довкола одного двору і займали цілий квартал.

Найвизначнішою пам'яткою давньоримської архітектури, що збереглася до наших днів, є **Колізей**, або **амфітеатр Флавіїв** (I ст. н. е.).

Колізей. Рим

Гігантська споруда у формі чаші вміщувала понад 50 тисяч глядачів, які приходили дивитися на бої гладіаторів та циркові вистави. У центрі амфітеатру розміщувалась забезпечена складною системою підземних технічних приміщень арена у вигляді еліпса, яку за потреби заливали водою і перетворювали на басейн. Арена оточувала триярусна аркада, що складалася з 240 арок. Кожна арка була обрамлена напівколонами (в першому ярусі — доричними), які виконували роль декорації, щоб приховати товщину стіни. На верхньому ярусі кріпилися міцні дерев'яні стовпи, на які в спеку натягували тент.

Гігантська споруда у формі чаші вміщувала понад 50 тисяч глядачів, які приходили дивитися на бої гладіаторів та циркові вистави. У центрі амфітеатру розміщувалась забезпечена складною системою підземних технічних приміщень арена у вигляді еліпса, яку за потреби заливали водою і перетворювали на басейн. Арена оточувала триярусна аркада, що складалася з 240 арок. Кожна арка була обрамлена напівколо-

Центрами політичного, суспільного і культурного життя в давньоримських містах були **форуми** (буквально — *ринкова площа*). Тут зводилися головні храми та громадські споруди — переважно **базиліки**, що мали форму витягнутого прямокутника, поділеного всередині дво-

ма поздовжніми рядами колон. Традицію будівництва форумів кожним новим імператором (форум Августа, форум Траяна) започаткував Юлій Цезар. Важливим елементом цієї частини міста були меморіальні споруди, які прославляли перемоги римської зброї, видатних полководців та імператорів — триумфальні арки й колони. Серед них — знамениті на весь світ **колона Траяна** і **Триумфальна арка Тита** в Римі.

Колона Траяна. Рим

Триумфальна арка Тита. Рим

Культові будівлі Стародавнього Риму, на відміну від грецьких, були прикрашені колонадами тільки з фронтальної сторони. Давньоримські зодчі запозичили в інших народів, удосконалили й широко використовували арокні конструкції, склепіння і куполи. Часто будували круглі в плані храми — **ротонди** (від лат. *rotundus* — *круглий*).

Найвищим утіленням архітектурної та інженерної думки в Римській імперії став **Пантеон** — храм усіх богів, побудований в II ст. н. е., ймовірно, **Аполлодором Дамаським**. Вхід у будівлю прикра-

Пантеон. Рим

шений відкритою галереєю — **портиком**. Храм являє собою ротонду, увінчану бетонним куполом діаметром понад 40 метрів. У центрі купола, який вважали символом неба, був отвір. Крізь цей отвір мав проходити стовп світла, що уособлював верховного бога Юпітера.

Свідченням могутності й багатства Риму була проточна вода. Міста імперії обов'язково оснащувалися складною системою водопостачання. Водогони споруджували як підземні, так і надземні. У надземних водопроводах — **акведуках** — керамічні труби клали на високу аркаду. Для брудної води будували підземні канали.

Акведук. Рим

Терма. Рим

Важливою складовою римського способу життя були **терми** — громадські лазні. Під бетонними склепіннями містилися басейни з холодною і гарячою водою, зали для занять гімнастикою, галереї для дружніх бесід, а іноді — й бібліотеки. Ці величезні споруди за розкішню й багатством оздоблення не поступалися палацам. Вони слугували центрами культури, улюбленими місцями для зустрічей і відпочинку городян.

У Римській імперії існувала мережа чудових мощених камінням доріг, що з'єднували всі частини величезної держави. Найдавніша з них — **Аппієва дорога**, яка веде в Рим, — служить і зараз.

Аппієва дорога

Архітектура античності заклала фундамент для розвитку європейської архітектурної традиції (сукупність художніх засобів та прийомів) і визначила об'ємно-просторову організацію споруд (пропорції, форми, декор).

Найбільші досягнення: створення ордерної системи, заснованої на доцільності, гармонійності, рівновазі окремих частин споруди; застосування системи регулярного планування міст, розробленої Гіпподамом; створення архітектурних ансамблів, у яких будівлі гармонійно поєднувались між собою та з природним ландшафтом; поява нових типів споруд: бібліотеки, мусейони тощо; винайдення бетону; будівництво багатопверхових житлових будинків; зведення складних інженерних конструкцій: маяків, арок, куполів, мостів, акведуків.

Особливості давньогрецької архітектури: витонченість ліній, легкість і пропорційність форм; традиції декору колон доричного, іонічного та коринфського ордерів; побудова храмів у вигляді прямокутника, зусібіч оточеного колонадою; використання скульптурних зображень.

Особливості давньоримської архітектури: грандіозність, монументальність, багатство оздоблення; спорудження храмів у вигляді ротонди з колонадою біля входу; перевага базиліки серед громадських будівель; зведення меморіальних споруд.

Розгляньте ілюстрацію. Охарактеризуйте зображену архітектурну споруду за питаннями (с. 26).

Пропілеї. Афінський Акрополь

1. До якого виду архітектури належить ця будівля?
2. Визначте, який архітектурний ордер використали стародавні майстри. Обґрунтуйте свою думку.
3. Які характерні риси античного стилю притаманні цій споруді?
4. Порівняйте споруду з архітектурою сьогодення. Що сучасні архітектори запозичили від давньогрецьких майстрів?

- Розкажіть про основні етапи розвитку античного мистецтва.
- Що вам відомо про архітектурні ордери? Як відрізнити їх один від одного?
- У чому полягають особливості давньогрецької архітектури? Назвіть відомі вам шедеври зодчества Стародавньої Греції.
- Розкажіть про особливості архітектури Стародавнього Риму. Назвіть найвизначніші пам'ятки архітектури епохи Римської імперії.
- Назвіть найбільші досягнення античного стилю в архітектурі.

Створіть колективний макет давньогрецького міста за поданим планом (протягом двох-трьох тижнів).

ПЛАН

1. Підготуйте необхідні для роботи матеріали й інструменти: кольоровий папір, картон, клей, ножиці, олівець, лінійку, циркуль, фарби.
2. Обговоріть свій творчий задум і виконайте на папері ескіз давньогрецького міста, узявши за основу план Пірея (с. 21).
3. Розподіліть між собою, яку споруду буде створювати кожен з вас.
4. Накресліть на папері або картоні розгортку макета кожної будівлі з урахуванням розмірів стін, фронтонів і припусків на клапани для склеювання. Окремо виконайте розмітки для дахів та колон. Для креслення округлих елементів використовуйте циркуль.
5. На розгортках житлових будинків промалуйте або наклейте з кольорового паперу вікна та двері.
6. Виготовте з картону підставку для кожної споруди (на 1—2 см ширшу від основи моделі).
7. Виріжте ножицями розгортки і виготовте макети споруд, за потреби поетапно збираючи фасади, дахи й основи.
8. Створіть архітектурний ансамбль давньогрецького міста, розмістивши свої будівлі на загальному макеті.
9. Презентуйте колективну композицію.

§ 3. У СВІТІ АНТИЧНОСТІ

Значну частку культурної спадщини античності складає скульптура. Статуї та рельєфи із зображенням богів, героїв і переможців Олімпійських ігор прикрашали храми, палаци, міські майдани. На жаль, чимало високохудожніх творів скульптури Стародавньої Греції були знищені. До нашого часу дійшли переважно мармурові копії, виготовлені римлянами з грецьких оригіналів, однак вони дають нам можливість судити про майстерність не лише давньоримських, але й давньогрецьких скульпторів.

Пригадаймо, що таке скульптура і на які види її поділяють.

Скульптура (від лат. *sculpo* — *вирізую, висікаю*) — вид образотворчого мистецтва, що передає об'ємне зображення матеріальних предметів через їх пластичну характеристику. Твори скульптури виконують із твердих або пластичних матеріалів.

За формою скульптуру поділяють на два види: **кругла скульптура** — тривимірні об'ємні твори, доступні для огляду з усіх боків, — і **рельєф**. Якщо рельєфне зображення виступає над площиною менше, ніж наполовину свого об'єму, то це — низький рельєф, або **барельєф**; якщо ж більше, ніж наполовину, — це високий рельєф, або **горельєф**.

За призначенням скульптуру поділяють на **монументальну** (пам'ятники, монументи), **монументально-декоративну** (садово-паркова скульптура, скульптурне оздоблення будівель, декорації фонтанів тощо), **станкову** (наближені до реальних розмірів людського тіла статуї та погруддя, призначені для огляду з усіх боків) і **скульптуру малих форм** (невеликі скульптурні твори).

Стародавня Греція мала значні поклади глини, мармуру, руд кольорових металів, зокрема міді. Перші скульптури майстри виготовляли з деревини та глини, згодом — із вапняку, мармуру, міді, бронзи. Виразність художніх образів підсилювали розписом та інкрустацією.

Найбільш ранні скульптурні твори, що збереглися до наших днів, належать до архаїчної епохи. Це **куриси** — статуї оголених атлетів чи богів та **кори** — жіночі фігури в одязі. Вони вирізняються статикою, симетричністю, скованістю поз: руки витягнуті вздовж тіла, одна нога трохи попереду іншої, лише куточки вуст трохи підняті в усмішці.

Курос і кора. VI ст. до н. е.

Протягом наступних століть майстри намагалися передати у скульптурі гнучкість і рухливість людського тіла, красу пропорцій та одухотвореність обличчя.

Найвищого розквіту грецька скульптура, як і мистецтво загалом, досягла в епоху класики й добу еллінізму. На ці періоди припадає злет творчості видатних майстрів **Фідія, Мірона, Поліклета** (V ст. до н. е.) та **Скопаса, Праксителя, Лісіппа** (IV ст. до н. е.). Вони оспівували прекрасне тіло людини як ідеал фізичної та духовної досконалості. Тому грецьке мистецтво називають гуманістичним.

Непересічним явищем у культурі античності була **хрисоелефантинна скульптура**, яка потребувала значних матеріальних ресурсів і коштовних та екзотичних матеріалів — рідкісної деревини, золота, слонової кістки. Така статуя складалася з дерев'яного каркаса, на який прикріплювали пластини зі слонової кістки (для зображення неприкритих одягом частин тіла) та карбованого золота (для зображення одягу, зброї, волосся). Відомими хрисоелефантинними статуями були роботи Фідія: Афіна Парфенос для Парфенона і Зевс для храму в Олімпії.

Хрисоелефантинна скульптура — твори античного мистецтва, виконані з пластинок слонової кістки та золота.

ШЕДЕВРИ МОНУМЕНТАЛЬНОЇ СКУЛЬПТУРИ

Статую **Зевса Олімпійського** вважали одним із семи чудес світу. Вона була встановлена у храмі Зевса в місті Олімпія на півострові Пелопоннес. Статуя простояла майже 900 років і загинула під час пожежі в V ст. Однак численні описи в творах стародавніх істориків, письменників і мандрівників, археологічні знахідки (зменшені копії, зображення на монетах) дають нам уявлення про цей величний твір Фідія.

Зевс Олімпійський. Малюнок

На масивному п'єдесталі стояв золотий трон, а на троні царствено сидів могутній чотирнадцятиметровий Зевс. Його голову прикрашав оливковий вінок, обличчя облямовувала кучерява борода, з лівого плеча спадав плащ, прикриваючи частину ніг. У лівій руці Зевс тримав скипетр, увінчаний орлом, а на простягнутій правій руці стояла богиня Ніка.

Фідій наділив свого Зевса людським благородством. Обличчя верховного бога було не лише строгим, а й добрим, поза втілювала велич, гідність і спокій. Оголені частини тіла були виконані зі слонової кістки; волосся, борода, вінок, плащ і сандалі — із золота, очі — з коштовних каменів.

Не менш знаменита хрисоелефантина статуя роботи Фідія — **Афіна Парфенос** — теж загинула в сиву давнину.

Фігура богині стояла в головному залі Парфенона і була невимовно прекрасна. Скульптор працював над нею дев'ять років. У висоту статуя сягала близько 12 м. Урочистість образу богині підкреслювали пишно декоровані атрибути, виготовлені з листового золота. На голові — шолом, прикрашений фігурами сфінксів та грифонів. Лівою рукою Афіна спиралася на щит, з обох боків якого були викарбувані міфологічні сюжети, а біля її ніг клубком згорнувся змій — символ афінської землі.

Афіна Варвакіон — римська копія Афіни Парфенос, мармур

Гігантська 32-метрова статуя **бога Геліоса** — найяскравіший зразок монументальної скульптури епохи еллінізму. Цей витвір інженерного мистецтва, споруджений між 292 та 280 роками до н. е. на вході у гавань острова Родос, увійшов до переліку семи чудес світу під назвою «**Колос Родоський**».

Колос Родоський. Малюнок

Над статуєю майже дванадцять років трудився учень Лісіппа Харес. На штучному пагорбі було споруджено три мармурові стовпи: на двох

стояли бронзові ноги гіганта, а на третій спиралися складки його плаща. Статую «збирали» з окремих деталей, закріплюючи їх залізними і кам'яними конструкціями: спочатку формували ступні, потім — литки і т. д. У міру просування вгору фігуру засипали землею, створюючи таким чином майданчик для роботи на вищому рівні. Лише коли статуя була повністю готова, земляний пагорб прибрали. За задумом майстра, голову Геліоса прикрашав вінець із семи сонячних променів, що розходилися в різні боки.

Слава про Колоса Родоського рознеслася по всьому Середземномор'ю, однак проіснував він недовго. Приблизно через 50 років після створення внаслідок сильного землетрусу надламалися коліна статуї і вона завалилася вниз. Частини бронзового тіла бога Сонця протягом сторіч лежали на землі, поки в 977 році арабський намісник, який правив у той час на острові, продав їх на переплавку.

ІДЕАЛІЗМ ТА НАТУРАЛІЗМ ШЕДЕВРІВ АНТИЧНОЇ СКУЛЬПТУРИ

Дискобол.
Римська копія, мрамур

Статуя «Дискобол» — перша класична скульптура, що зображує людину в русі.

Талановитий скульптор Мірон утілює образ спортсмена, який приготувався метнути диск. Фігура юнака напівзігнута; мить — і він випростається й диск полетить у повітря. Митець бездоганно передає анатомію тіла, підкреслив духовну і фізичну красу атлета, ім'я якого залишилося невідомим. Не зберігся й оригінал «Дискобола» — його слід загубився в Середні віки. Відомі численні римські копії цієї статуї, які знаходяться в музеях Рима, Мюнхена, Флоренції, Берліна.

На відміну від Мірона, його сучасник Поліклет зображував атлетів переважно в стані спокою. Прикладом є статуя «Доріфор», яку вважали еталоном чоловічої краси й іноді називали «Каноном Поліклета», оскільки в теоретичній праці з такою назвою скульптор виклав закон ідеальних пропорцій чоловічого тіла.

Юнак непорушно стоїть перед глядачем, проте його поза суттєво відрізняється від пози архаїчних куросів. Списоносець ледь зігнув одну ногу і переніс масу тіла на іншу. Завдяки цьому створюється враження, що він за мить зробить крок і зійде з постаменту. Оригінал статуї був відлитий із бронзи, але до нас дійшли тільки мармурові копії, виготовлені римлянами.

Доріфор. Римська копія

В епоху еллінізму скульптура залишалася невід'ємною частиною архітектурного оздоблення міст. Розвиток різноликвих елліністичних держав на обширній території, що охоплювала Грецію, Єгипет, Малу Азію, Північне Причорномор'я та Середню Азію, зумовив виникнення багатьох художніх шкіл у скульптурі. На передній план виходять нові центри творчості, що вирізняються патетикою і підкресленим драматизмом скульптурних зображень: Пергам, Александрія, Родос і Антіохія.

Одним із найвеличніших шедеврів доби еллінізму є збережена до наших днів мармурова статуя богині перемоги **Ніки Самофракійської**. Вона була споруджена на острові Самофракія приблизно в 220 — 190 рр. до н. е. на честь перемоги родоського флоту. Ім'я скульптора невідоме — ймовірно, він походив з Родоса.

Фігура богині встановлена на п'єдесталі, що нагадує ніс корабля: складається враження, ніби вона спускається на нього з небес. Статуя втілює гармонію і досконалість форм, навіть незважаючи на те, що вона досить пошкоджена і в неї немає голови та рук. Особливо приваблює природність рухів фігури та майстерно передане скульптором враження, ніби одяг розвівається під сильними поривами вітру. Нині статуя зберігається в Луврі (Париж, Франція).

Ніка Самофракійська

Статуя Афродіти Мілоської (II ст. до н. е.) — ще один шедевр мистецтва елліністичної епохи. Прекрасно збережену скульптуру вродливої жінки з білосніжного мармуру знайшли в 1820 році на острові Мілос, який тоді належав Туреччині. Як свідчить напис, автора твору звали Агесандр чи Александр — точно встановити не вдалося, бо кілька літер стерлося.

Майстер зобразив богиню кохання напівоголеною. М'які складки одягу підкреслюють красу і пружність жіночого тіла. Природності богині надає посадка голови трохи вліво і вниз. Залежно від того, звідки дивитися на статую, вона здається то гнучкою і рухливою, то спокійною та зосередженою.

Цікаво, що обидві руки Афродіта Мілоська втратила в результаті боротьби між турецькими і французькими моряками за право володіти нею. Перемогли французи, тому знахідка вирушила в Париж. Її помістили в окремому залі Луврського музею як один з найцінніших експонатів.

Афродіта Мілоська

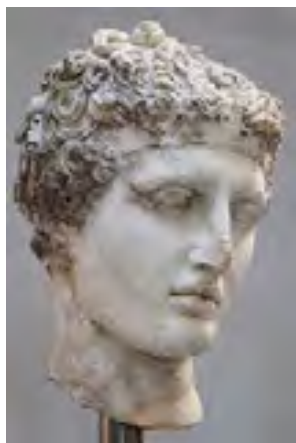
Лаокоон

Характерною рисою елліністичного мистецтва було зображення тих аспектів реальності, яких висока класика вперто не помічала: повторність, абсурд, жорстокість, біль, страх. Прикладом такої роботи є скульптурна група «**Лаокоон**» (II ст. до н. е.) — три фігури, які від-

чайдушно намагаються звільнитися від смертельних обіймів змій. Твір виконали родоські майстри Агесандр, Афінодор та Полідор за сюжетом одного з міфів про Троянську війну. У «Лаокооні» яскраво втілено патетичний дух мистецтва еллінізму, його пристрасть до певної театральності.

СТАНКОВА СКУЛЬПТУРА

Станковій скульптурі, на відміну від монументальної, більше притаманні тонка психологічна характеристика і ретельне зображення форм. В античному мистецтві ці особливості якнайкраще втілились у скульптурних портретах епохи Римської імперії. Простота, реалістичність та яскрава індивідуальність таких портретів, імовірно, були зумовлені прагненням римлян зберігати вдома бюсти предків не як мистецькі твори, а як матеріальне втілення родовідної пам'яті. Щоб надати своїм роботам більшої виразності, римські скульптори почали вирізувати зіниці, а іноді й вставляти шматочки гірського кришталю. Цікаво, що до римлян такі прийоми майже ніхто не використовував.

*Голова атлета.
Римська копія, мармур*

*Скульптура доби
грецької класики*

Розгляньте зображення твору античної скульптури невідомого автора. Проаналізуйте скульптурний твір за питаннями (с. 35).